

ISSN (Print) 2616-7174
ISSN (Online) 2663-2500

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің

ХАБАРШЫСЫ

BULLETIN

of the L.N. Gumilyov
Eurasian National University

ВЕСТНИК

Евразийского национального
университета имени Л.Н. Гумилева

ЖУРНАЛИСТИКА сериясы

JOURNALISM Series

Серия **ЖУРНАЛИСТИКА**

№4 (125) / 2018

1995 жылдан бастап шығады

Founded in 1995

Издается с 1995 года

Жылына 4 рет шығады

Published 4 times a year

Выходит 4 раза в год

Астана, 2018

Astana, 2018

Бас редакторы **Қайрат Сак**

филология ғылымдарының кандидаты, профессор (Қазақстан)

Бас редактордың орынбасары **Айтмұханбет Есдәулетов** *ф.ғ.канд., доцент (Қазақстан)*
Бас редактордың орынбасары **Гүлнар Кендірбай** *PhD (АҚШ)*

Редакция алқасы

Алдабергенов Қырықбай	Т. ғ. д., проф. (Қазақстан)
Асанов Қойлыбай	Ф. ғ. д., проф. (Қазақстан)
Әбдіманов Өмірхан	Ф. ғ. д., проф. (Қазақстан)
Әбішева Вера	Ф. ғ. д., проф. (Қазақстан)
Бейсенқұлов Аязби	Ф. ғ. к., доцент (Қазақстан)
Браун Михаил	PhD, проф. (АҚШ)
Дзялошинский Иосиф	Ф. ғ. д., проф. (Ресей)
Жақып Бауыржан	Ф. ғ. д., проф. (Қазақстан)
Жусупова Алматы	ф.ғ.к., доцент (Қазақстан)
Ирназаров Кудрат	Т. ғ. д., проф. (Өзбекстан)
Корконосенко Сергей	Саяси ғ. д., проф. (Ресей)
Қара Әбдіуақап	Т. ғ. д., проф. (Түркия)
Қозыбаев Сағымбай	Т. ғ. д., проф. (Қазақстан)
Лебедева Татьяна	Ф. ғ. д., проф. (Франция)
Нұртазина Роза	Саяси ғ. д., проф. (Қазақстан)
Омашев Намазалы	Ф. ғ. д., проф. (Қазақстан)
Ризун Владимир	Ф. ғ. д. проф. (Украина)
Саид Агил бин Шех	PhD, проф. (Малайзия)
Саудбай Мадияр	PhD, проф. (Қазақстан)
Сердәлі Бекжігіт	Ф. ғ. к., проф. м.а. (Қазақстан)
Тахан Серік	Т. ғ. д., проф. (Қазақстан)
Тоқтағазин Мұратбек	Ф. ғ. к., проф. м.а. (Қазақстан)
Халилов Әбдіғани	PhD, проф. (Қырғызстан)
Ченгел Хулия Касапоғлы	PhD, проф. (Түркия)
Шайхитдинова Светлана	Филос.ғ.д., проф. (Ресей)
Шалахметов Ғаділбек	Халықаралық Еуразиялық телевидение және радио академиясының академигі (Қазақстан)
Шестеркина Людмила	Ф. ғ. д., проф. (Ресей)
Шульцман Петр	Өнертану ғ. к., доцент (Қазақстан)

Жауапты редактор, компьютерде беттеген: Илияс Құрманғалиев
Жауапты хатшы: Гүлжазира Ертасова

Редакцияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қ.Сәтпаев к-сі, 2, 408 б.
Тел.: (7172) 709-500 (ішкі 31413) E-mail: vest_journalism@enu.kz

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің Хабаршысы. ЖУРНАЛИСТИКА сериясы
Меншіктенуші: ҚР БЖҒМ «Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті» ШЖҚ РМК.
ҚР Ақпарат және коммуникациялар министрлігінде 27. 03. 2018 ж. №16995-Ж тіркеу куәлігімен тіркелген.
Мерзімділігі: жылына 4 рет.
Тиражы: 25 дана.

Типографияның мекенжайы: 010008, Қазақстан, Астана қ., Қажымұқан к-сі, 13/1, тел.: (7172) 709-500 (ішкі 31413)
© **Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті**

Editor-in-Chief **Kairat Sak**
Candidate of Philology, Professor (Kazakhstan)

Deputy Editor-in-Chief **Aitmukhanbet Yesdauletov** *Candidate of Philology, Associate Professor (Kazakhstan)*
Deputy Editor-in-Chief **Gulnar Kendirbai** *PhD, Professor (USA)*

Editorial board

Aldabergenov Kyrykbai	Doctor of Historical Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Asanov Koilybay	Doctor of Philology, Prof. (Kazakhstan)
Abdimanov Omirkhan	Doctor of Philology, Prof. (Kazakhstan)
Abisheva Vera	Doctor of Philology, Prof. (Kazakhstan)
Beisenkulov Ayazbi	Candidate of Philology, Assoc. Prof. (Kazakhstan)
Brown Michael	PhD, Prof. (USA)
Dzyaloshinski Iosif	Doctor of Philology, Prof. (Russia)
Jakyp Baurjan	Doctor of Philology, Prof. (Kazakhstan)
Zhussupova Almatay	Candidate of Philology, Assoc. Prof. (Kazakhstan)
Irnazarov Kudrat	Candidate of Philology, Assoc. Prof. (Uzbekistan)
Korkonosenko Sergei	Doctor of Political Sciences, Prof. (Russia)
Kara Abdulvahap	Doctor of Historical Sciences, Prof. (Turkey)
Kozybayev Sagymbai	Doctor of Historical Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Lebedeva Tatiana	Doctor of Philology, Prof. (France)
Nurtazina Roza	Doctor of Political Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Omashev Namazaly	Doctor of Philology, Prof. (Kazakhstan)
Rizun Volodymyr	Doctor of Philology, Prof. (Ukraine)
Syed Agil bin Shekh	PhD, Prof. (Malaysia)
Saubayev Madiyar	PhD, Prof. (Kazakhstan)
Bekzhigit Serdaly	Candidate of Philology, Assoc. Prof. (Kazakhstan)
Takhan Serik	Doctor of Historical Sciences, Prof. (Kazakhstan)
Toktagazin Muratbek	Candidate of Philology, Assoc. Prof. (Kazakhstan)
Khalilov Abdygani	PhD, Prof. (Kyrgyzstan)
Çengel Hülya Kasapoglu	PhD, Prof. (Turkey)
Shaikhitdinova Svetlana	Doctor of Philosophy, Prof. (Russia)
Shalakhmetov Ghadilbek	Academician of the International Eurasian Academy of Television and Radio (Kazakhstan)
Shesterkina Ludmila	Doctor of Philology, Prof. (Russia)
Shultsman Petr	Candidate of Art, Assoc. Prof. (Russia)

Executive editor, computer layout: Ilyas Kurmangalyev
Executive Secretary: Guljazira Yertasova

Editorial address: 2, Satpayev str., of.408, Astana, Kazakhstan, 010008
Tel.: (7172) 709-500 (ext. 31413) E-mail: vest_journalism@enu.kz

Bulletin of L.N. Gumilyov Eurasian National University. JOURNALISM Series

Owner: Republican State Enterprise in the capacity off economic conduct «L.N. Gumilyov Eurasian National University», Ministry of Education and Science of the Republic of Kazakhstan.

Registered by Ministry of Information and Communication of the Republic of Kazakhstan.

Registration certificate No 16995-Ж from 27.03. 2018.

Periodicity: 4 times a year Circulation: 25 copies

Address of printing house: 13/1, Kazhimukan str., Astana, Kazakhstan 010008; tel.: (7172) 709-500 (ext.31413)

© L.N. Gumilyov Eurasian National University

Главный редактор **Кайрат Сак**
кандидат филологических наук, профессор (Казахстан)

Зам. главного редактора **Айтмуханбет Есдаuletов** к.ф.н., доцент (Казахстан)
Зам. главного редактора **Гульнар Кендирбай** PhD (США)

Редакционная коллегия

Алдабергенов Кырыкбай	Д. ист. н., проф. (Казахстан)
Асанов Койлыбай	Д. ф. н., проф. (Казахстан)
Абдиманов Омирхан	Д. ф. н., проф. (Казахстан)
Абишева Вера	Д. ф. н., проф. (Казахстан)
Бейсенкулов Аязби	К. ф. н., доцент (Казахстан)
Браун Михаил	PhD, проф. (США)
Дзялошинский Иосиф	Д. ф. н., проф. (Россия)
Жакып Бауыржан	Д. ф. н., проф. (Казахстан)
Жусупова Алматай	К. ф. н., доцент (Казахстан)
Ирназаров Кудрат	Д. ист. н., проф. (Узбекистан)
Корконосенко Сергей	Д. полит. н., проф. (Россия)
Кара Абдиуакап	Д. ист. н., проф. (Турция)
Козыбаев Сагимбай	Д. ист. н., проф. (Казахстан)
Лебедева Татьяна	Д. ф. н., проф. (Франция)
Нуртазина Роза	Д. полит. н., проф. (Казахстан)
Омашев Намазалы	Д. ф. н., проф. (Казахстан)
Ризун Владимир	Д. ф. н., проф. (Украина)
Саид Агил бин Шех	PhD, проф. (Малайзия)
Саудбай Мадияр	PhD, проф. (Казахстан)
Сердали Бекжигит	К. ф. н., асс. проф. (Казахстан)
Тахан Серик	Д. ист. н., проф. (Казахстан)
Токтагазин Муратбек	К. ф. н., асс. проф. (Казахстан)
Халилов Абдигани	PhD, проф. (Киргизстан)
Ченгел Хулия Касапоглу	PhD, проф. (Турция)
Шайхитдинова Светлана	Д. филос. н., проф. (Россия)
Шалахметов Гадильбек	Академик Международной Евразийской академии телевидения и радио (Казахстан)
Шестеркина Людмила	Д. ф. н., проф. (Россия)
Шульцман Петр	К. н. искусств., доцент (Казахстан)

Ответственный редактор, компьютерная верстка: Ильяс Курмангалиев
Ответственный секретарь: Гульжазира Ертасова

Адрес редакции: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. К.Сатпаева, 2, каб. 408
Тел.: (7172) 709-500 (вн. 31413) E-mail: vest_journalism@enu.kz

Вестник Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Серия ЖУРНАЛИСТИКА
Собственник: РГП на ПХВ «Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева» МОН РК.
Зарегистрирован Министерством информации и коммуникаций РК под номером №16995-Ж от 27. 03. 2018 г.
Периодичность: 4 раза в год.
Тираж: 25 экземпляров.
Адрес типографии: 010008, Казахстан, г. Астана, ул. Кажымукана, 13/1, тел.: (7172) 709-500 (вн.31413)
© Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева

Мазмұны

БАСПА ІСІ ЖӘНЕ ИНТЕРНЕТ БАҚ

<i>Алдабергенов Қ.М.</i> Қазақ тілінде 1917-1933 жылдар аралығында жарық көрген кітаптар	8
--	---

БАҚ ЖӘНЕ ҚОҒАМ

<i>Абишева В.Т., Мадетхан Р.С.</i> Публицистикалық дискурстың коммуниктивтік және танымдық аспектілері туралы	19
<i>Баткеева Б.Т.</i> «Ана тілі» газеті бетіндегі қазақ өнерінің мәселелері	25
<i>Жұматаев Е.</i> БАҚ-тағы саяси-әлеуметтік қақтығыстың жариялануы	31
<i>Кусайнова М.М., Ишанова А.И.</i> Жарнама және PR-бренд мәтіндердегі сторителлинг тәсілдері	37
<i>Сейтжанова Ж.Д.</i> Қоғамдық-құқықтық сауаттылықтың БАҚ-тағы ерекшелігі	44
<i>Тәжібаев Ғ.Қ., Білдебекова Ә.Т.</i> Телеберілімдерге жас шамасына қарай қойылатын критерийлер	51

ҚОҒАММЕН БАЙЛАНЫС

<i>Молдабаев Х.С.</i> Мемлекеттік органдардың баспасөз қызметіндегі ұйымдастыру мәселелері	61
<i>Омашев Н.О.</i> Ұлт-азаттық көтеріліске жаңа көзқарас	68
<i>Шауенова Г.Ә., Бутеев Б.</i> Білім мен Ғылым саласындағы ынтымақтастық (Қазақстан мен Түркия тәжірибесінен)	76

ЖАҢА МЕДИА

<i>Булатова М.Б.</i> Қазақстан журналистикасындағы әлеуметтік медианың рөлі: жаңа сын-тегеуріндер	87
---	----

Contents

PUBLISHING AND INTERNET MEDIA

<i>Aldabergenov K.M.</i> Books were published in the Kazakh language between 1917-1933	8
--	---

MASS MEDIA AND SOCIETY

<i>Abisheva V.T., Madetkan R.S.</i> To The Question of Communicative and Cognitive Aspects of Publicistic Discourse	19
<i>B.T. Batkeeva</i> The problems of Kazakh art on pages of “Ana tili” newspaper Annotation	25
<i>Zhumatayev Ye.</i> The Language of the Media in the Publication of Political and Social Conflict	31
<i>Kusainov M.M., Ishanova A.I.</i> Storytelling techniques in advertising and PR-branded texts	37
<i>Seytzhanova Zh.D.</i> Media Features of Public law Literacy	44
<i>Tazhibayev G.K., Bildabekova A.T.</i> Criteria Teleplay on age Categories	51

PUBLIC RELATIONS

<i>Moldabayev Kh.S.</i> Press service in a government agency and its main areas	61
<i>Omashev N.O.</i> A new approach at the national liberation rebellion	68
<i>Shauenova G.A. , Buteev B.</i> Cooperation in the field of education and science (From the experience of Kazakhstan and Turkey)	76

NEW MEDIA

<i>M.B. Bulatova</i> The Role of Social Media in Kazakhstani Journalism: New Traditions and Challenges	87
--	----

Содержание

ИЗДАТЕЛЬСКОЕ ДЕЛО И ИНТЕРНЕТ СМИ

<i>Алдабергенов К.М.</i> Книги изданные на казахском языке в период 1917-1933 годах	8
---	---

СМИ И ОБЩЕСТВА

<i>Абишева В.Т., Мадетхан Р.С.</i> К вопросу о коммуникативных и когнитивных аспектах публицистического дискурса	19
<i>Баткеева Б.Т.</i> Проблемы казахского искусства на страницах газеты «Ана тілі»	25
<i>Жуматаев Е.</i> Освещение общественно-политических конфликтов в СМИ	31
<i>Кусаинова М.М., Ишанова А.И.</i> Приемы сторителлинга в рекламных и PR-брендовых текстах	37
<i>Сейтжанова Ж.Д.</i> Медиа-особенности публично-правовой грамотности	44
<i>Тажимаев Г.Т., Билдабекова А.Т.</i> Критерии телепередач по возрастным категориям	51

СВЯЗЬ С ОБЩЕСТВЕННОСТЬЮ

<i>Молдабаев Х.С.</i> Пресс-служба в государственном органе и её основные направления	61
<i>Омашев Н.О.</i> Новый взгляд на события вековой давности	68
<i>Г.А. Шауенова, Б. Бутеев</i> Сотрудничество в области образования и науки (Из опыта Казахстана и Турции)	76

НОВЫЕ МЕДИА

<i>Булатова М.Б.</i> Роль социальных медиа в журналистике Казахстана: новые традиции и вызовы	87
---	----

XFTAP 19.51.09

Қ.М. Алдабергенов

Л.Н. Гумилев ат. Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан

(E:mail: krykbai@mail.ru)

Қазақ тілінде 1917-1933 жылдар аралығында жарық көрген кітаптар

Аңдатпа. Кезінде ұлы ақынымыз Абай Құнанбаев: «...өстіп, бірімізді-біріміз аңдып өтеміз бе? Жок, қазақ ортасында да ұрлық, өтірік-өсек, қастық қылып, өнерді, малды... түзу жолмен іздеп, өрістетерлік күн бар ма екен?» – деп қараңғылық тұмшалаған, надандыққа бөккен халқына налыған болатын. Рас, Абай жаңа заман шапағатын көре алмай кетті. Ақынның көзі тірісінде бірде-бір шығармасы баспадан шықпай халыққа ауызша тарады. Бірақ қазір бір кезде мешеу аталған ел көп қиыншылық көріп мәдениетті елге айналды. Қазақ жұртын бұл күнде аш-жалаңаш деуі ықтимал, бірақ мәдениетсіз, білімсіз дей алмайды. Бұған да шүкір. Қазақстандағы баспа ісі бұрын-соңды құлақ естіп, көз көрмеген дәрежеде өркен жайды...

Мақалада 1917-1933 жылдар аралығында жарық көрген кітаптардың шығу тарихы, пайда болу, қалыптасу жолдары қамтылып, жан-жақты талдау нысанына айналған.

Түйін сөздер: тарих, баспа, кітап, баспахана, қаржы, қағаз, Ташкент, Қазан, газет, журнал, Ә. Диваев, М. Әуезов, А. Затаевич, «Жыл құсы», «Жаңа әдебиет».

DOI: <https://doi.org/10.32523/2616-7174-2018-125-4-8-18>

Кіріспе. 1917-1920 жылдар аралығындағы баспа тарихына зер салсақ, оның өте ауыр кезең болғанын аңғарамыз. Бұл кезде халыққа кітап ауадай қажет болды. Ал көп кітап шығаруға, біріншіден, қаржы, қағаз жетіспеді; екіншіден, баспахана техникасының нашарлығы қолбайлау болды; үшіншіден, маман кадрлар жетіспеді. Сондықтан бұл жылдары ел аса зәру кітаптарды басумен ғана шектелді. Алайда, «1920-1921 жылдары шыққан кітаптар саны 1913 жылғы жекеменшік баспалардан шыққан кітаптардан 3-4 есеге азайып кетті» [1]. Бұрын-соңды кітап басу тәжірибесі болмаған, маман кадрлары, баспаханалары атымен жоқ өзі іргетасын жаңа қалаған жас республика үшін бұл да бір үлкен сын болды.

Әдеби және балаларға арналған оқулықтар мен басқа да кітаптарды басып шығару ісі Қазақстанда 1917-1920 жылдар аралығында өте баяу жүргізілді. Азын-аулақ кітаптар Қазақстанның өзінде басу мүмкіндігі болмағандықтан, көбіне Ташкент, Қазан қалаларында шығарылды.

Алғашқы басылымдардың әлеуметтік мәні. Бекет Өтетілеуінің, Спандияр Көбеевтің, Сәбит Дөнентаевтың балаларды оқу-білім, пайдалы еңбекке шақырған өлең-кітаптары сол қалаларда жарық көрді. Ол кітаптар негізінен ауыз әдебиетінің жинағы іспеттес еді.

1917 жылы Қазаннан «Қисса әнхэзрэт-и рәсуінің Миражға қонақ болғаны» атты кітап «Домбровский» баспаханасынан басылып шығады. Авторы – Жүсіпбек Шайхусламұлы. Жүсіпбек бұл кітабын ел аузындағы ең көркем жырлардан құрастырған. Солардың кейбірін өзінше өңдеген. Сондай-ақ, оның сол Қазан қаласында 102 беттік «Қисса сал-

сал», «Қисса и Бағлан-Бағұр» деген кітаптары да жарық көргенін де айта кету жөн болар. Осы жылдары Қазан қаласындағы «Мағриф» баспасынан М.Юмачковтың көлемі 17 беттік «Қисса-и Жұм-Жұма» деген кітапшасы да басылып шығады. Бұл кітаптың мазмұнында: Мұса пайғамбардың серуенге шығуы және оның жарымын су, жарымын құм басып жатқан бір бас сүйекті қалай көргені әңгімеленген. Ол бас сүйек Жұм-Жұма патшаның бас сүйегі болып шығады. Автор сүйекке тіл бітіріп, Мұса пайғамбармен сөйлестіреді. Кітапшаның:

Салтанатпен жұрт болып тұрғанымда,

Жұртымның бәрін бірдей көруші едім.

Пақыр біткен үлкеннен зорлық көрсе,

Шақыртып, теңдік алып беруші едім,

Тірлікте сондай-ақ ғаділ едім... -деген өлең жолдарынан әділеттілікті, адамгершілікті уағыздағанын аңғарамыз.

Қазақ кітабының шежіресін түзуші ғалым Үшкілтай Сұбханбердинаның деректеріне сүйенсек, 1919 жылы қазақ тілінде бар болғаны үш-ақ кітап жарық көрген. Оның екеуі Ташкент, біреуі Қазан қаласында басылған. Сол жылғы қазан айында Орда қаласында (Бұрынғы Бөкей облысының орталығы) баспа бөлімі құрылды. Онда қазақ және орыс тілдерінде газеттер, қазақ тілінде журнал, листовкалар, кітапшалар мен үндеулер басылды. Сондай-ақ, Орал облыстық революциялық комитетінің 1919 жылғы 15 ақпанда жазылған жыл қорытындысы есебінде үгіт секциясынан бірнеше үндеу, әр түрлі бұйрықтар, М.В. Фрунзенің қазақ халқына арнаған үндеуі қазақ, татар тілдерінде жарияланғандығы баяндалған. Сондықтан, араб қаріптерімен арнаулы баспахана ұйымдастыру шаралары қолға алғандығы сөз етілген.

1917-1920 жылдар аралығында басылған кітаптардың қанша тиражбен шыққандығы жайында нақты дерек сақталмаған. Бұл жайды Алматыдағы мемлекеттік кітапханада сақталған картотеканы есептеп қарағанымызда осы жылдар аралығында қазақ тілінде шыққан кітаптардың саны шамамен төмендегідей болды.

Басылған қалалары	1917	1918	1919	1920
Ташкент	6	2	2	2
Қазан	4	1	-	-
Мәскеу	-	-	3	-
Ақмола	-	-	3	-
Орынбор	-	-	-	6
Жалпы саны	10	3	8	8

Сөйтіп, 1917-1920 жылдарда барлығы 28 кітап шамамен 25 мың тиражбен жарық көрген деп жорамалдауға болады. 1920 жылы К.Маркс пен В.И.Ленин шығармаларының қазақ тіліндегі аудармалары 13 мың тиражбен тараған[2].

1920 жылғы 4 қазанда Қазақ Автономиялы Советтік Социалистік Республикасының құрылуы үлкен саяси оқиға болды. Бұл империалистік соғыс пен азамат соғысы кезінде күйреген халық шаруашылығын қалпына келтіру, өркендету қолға алынған кезең еді. Бұл жылдар елдегі сауатсыздықты жою жолында жаппай күрес басталған сәт болатын. Осы үлкен міндетті жүзеге асырудың шараларының бірі ретінде 1921жылы Орынбор қаласында қазақтың мемлекеттік баспасы құрылды. Қазақстанның губерниялық ірі қалаларында баспаханалар ашылды. Сонымен қатар Мәскеу, Қазан, Ташкент қалаларында кітап шығару жұмысы ұйымдастырылды. Соның нәтижесінде 1921-1925 жылдар аралығында баспа өнімдері бұрынғы жылдарға қарағанда едәуір көбейді. Олардың көрсеткіші төмендегідей:

Мерзімі	1921	1922	1923	1924	1925
Кітап	5	30	31	79	104
Газет	6	8	9	10	13
Журнал	3	2	3	2	5

Қазақ АССР-і құрылған жылы 129 кітапхана, 117 клуб, бірнеше қызыл керуен, қызыл отау жұмыс істеді. Ә. Диваев қазақтың бай әдеби мұрасын жинаумен шұғылданды.

1922 жылы Ташкентте қазақ-қырғыз мәдениетін көркейтушілер қауымы «Талап» құрылды. Сонда қазақ ағарту институтының жанынан жұмысшылар факультеті ашылды. 1921-1925 жылдарда Қазақстанда кітап басып шығару ісін дамытуда Советтердің бірінші съезінің тапсыруы бойынша Қазақ АССР Орталық Атқару Комитеті де 1922 жылдың бірінші маусымында қазақ тілінде баспа шығармаларын көбейту туралы арнаулы қаулы қабылдады. Онда еңбекші қазақ халқын ағартуға, мәдени дәрежесін арттыруға барлық білімді азаматтардың борышты екені айтылды.

Өсіресе, Заң, Әлеуметтік қамсыздандыру, Егіншілік, Денсаулық, Оқу-ағарту комиссариатына сауатсыздықты жою үшін алғашқы қарапайым оқулықтарды, үндеулерді, плакаттарды, жалпы білім беруге, ғылымға, саяси-үгіт жұмысына керекті кітапшалар мен көркем әдебиет жинақтарын шығару тапсырылды.

Осындай пәрменді шаралардың және практикалық істердің жүзеге асырылуы нәтижесінде 1921-1925 жылдар аралығында қазақ тілінде 277-ден астам кітап басылып шықты [2].

1921 жылы Ташкентте «Үлкендер үшін әліппе» деген кітап Ш.Сартаев, Е.Қожантаевтардың редакциялауымен жарық көрді. Ол араб әрпімен 5000 дана болып басылды. 1925 жылы Ж Арыстанұлының «Жаңа тұрмыс жайында» атты кітабында жас республикамызда өркен жайған жаңа өмір құрудың барысы сөз етілді.

1924 жылы Ж.Арыстановтың аударуымен Ташкентте «Жастар ұйымының мақсаты, міндеттері», 1925 жылы Мәскеуде «Күншығыс баспасында» шығады. Анучиннің «Адам тегі» атты оқулығы Мамытовтың аударуында Мәскеуде басылып шықты. Сондай-ақ, 1924 жылы С. Жүсіпов «Интернационалдағы жұмыскер әйелдер» атты кітапшасын 3500 дана етіп шығарды.

Бұл жылдарда қазақ тілінде саяси кітаптарды басу ісі біршама жолға қойылды. Соның нәтижесінде 1924 жылы Орынборда көлемі 60 беттік «Ақылды істерді жүргізу заңы», 1925 жылы Ташкентте көлемі 123 беттік «Ауыл ұйымдарына жолбасшы», «Түркістанда келімсектерге арналған аудандарда жер мәселесі» атты кітаптар шыққан. Сонымен қатар жоғарыда аталған «Талап» ұйымы – «Қазақ-қырғыз мәдениетін көркейтуші қауымы», «Талаптың жолы» атты кітапша шығарды [3]. Сөз болып отырған жылдар аралығында әдеби кітаптар шығару көрсеткіші төмендегідей.

1922 жылы А.Құнанбаевтың таңдамалы өлеңдері жарық көрді. Ұлы ақынның бұл үшінші басылымы Ташкентте шықты. Онда бұрын Кәкітай құрастырған екі жинаққа кірген өлеңдер енгізілген. Абайдың бұл мұрасын құрастыруға 1922 жылы Орта Азия университетінде оқып жүрген М.Әуезов көп еңбек сіңірген.

Ахмет Баржақсиннің 1923 жылы Мәскеуде жарық көрген «Мың бір мақал» атты кітабы өте құнды кітап. Онда қазақтың ел арасына кең тараған шешендік сөздері, мақал-мәтелдері жинақталған.

1924 жылы қазақ әндерін зерттеуші А.Затаевич Мәскеудегі «Музыка» баспасынан «Қазақтың мың әні» атты кітабын бастырып шығарды. Бұл еңбекті француз жазушысы Ромен Роллан аса жоғары бағалады. Ол Затаевичке жазған хатында былай деп көрсетті: «Маған сіз Шығыстың бұрын білмейтін ғажап бір дүниесінің есігін ашып бердіңіз. Бұл қайран қалар ерлік және көркемдік» [3].

1923 жылы Орынборда қазақтың 146 беттік тұңғыш календары басылып шықты. Ол «1923 жылдың қазақ календары» деп аталды. Календарь алты тараудан тұрады. Календарға республикамыздың географиялық сипаттамасы, әкімшілік бөліктері, шаруашылығы жайлы материалдар енгізілген.

1923 жылдың күнтізбесіне көбірек тоқталған себебіміз, оның ең әуелі тұңғыш күнтізбе болғандығы. Оның үстіне тілі көркем, идеясы айқын бұл басылым қазақ еңбекшілерінің арасында кең танымал болды. Мұндай күнтізбе кейінгі жылдарда да шығып тұрған сияқты. Республикамыздың мелекеттік кітапханасының сирек кітаптар қорында осы күнтізбенің 1929, 1930, 1931 жылдары басылған кітапшаларының сақталуы осы пікірді орнықтыра түседі.

Бұл жылдарда көркем әдебиет нұсқалары, түрлі әдеби жинақтар шыға бастады. Ауыл шаруашылығы мамандарына мектеп оқушылары мен мұғалімдерге арналған кітаптар саны да жыл санап молая түсті.

Аталған кезеңде шыққан тандаулы кітаптардың бірі – «Домбыра» атты өлеңдер жинағы. Оған сол кезде таныла бастаған қазақ ақындарының өлеңдері кірген. Әсіресе, Ә.Тәжібаевтың, Ө.Тұрманжановтың өлеңдерінің идеялық-көркемдік сапасы ерекше айтарлық.

Шаруашылық мәселелерге қатысты 1925жылы «Егіндік жерлерге қарды қалай тоқтатуға болады және мұның қандай пайдасы бар» деген екі кітапша жарық көрді. 1920-1925 жылдар аралығында шыққан кітаптардың сауаты артып, сапасы да жақсара түскен. Келтірілген деректерден көрініп отырғандай 1921-1925жылдарда кітап бастыру ісі біршама ілгеріледі. Тікелей жұмысшы шаруаларға арналып шығарылған кітаптар саны қауырт өсті, әрі олар арзан бағамен шығарылды. Сөйтіп, 1921-1922 жылдары ғана оқулықтар тиражының өзі 178 мыңды көрсетті. 1924 жылмен салыстырғанда еңбекшілерге кітап тарату 1925жылы 5 есе көбейді [4].

«Адамды мәдениетті етіп тәрбиелеуге екі нәрсе күшті әсер етеді. Ол – көркем өнер мен ғылым. Бұл екеуі де кітапта тоғысқан»[5], – деп М.Горький айтқандай, қоғамымызды алға бастыру үшін кітап шығару ісін одан әрі дамыту қажеттігі күмәнсіз шындыққа айналды. 1926-1929 жылдарда біздің өлкемізде де кітап басу ерекше маңызды міндеттердің қатарынан орын алды.

Бұл мәселені 1925 жылы Қазақстан РКП (б) облыстық комитеті өзінің Пленумында дербес мәселе ретінде қарады. Онда Қазақстанда еңбекшілерге кітаптың жетіспеушілігі, әсіресе, ана тіліміздегі оқулық кітаптардың жеткіліксіз болып отырғандығы айрықша айтылды. Осы Пленумның шешіміне байланысты қазақтың мемлекеттік баспасының жанынан оқулықтар шығарумен айналысатын арнайы редакция құрылды. Оны алғашында Ө.Тұрманжанов, М.Жанғалин, ал 1926 жылдан Р.Бөкейханов басқарды. Осыдан кейін-ақ, қазақ тілінде басылған оқулықтардың мұқабаларында қазақ авторларының фамилиялары төбе көрсете бастады. Ал бұған дейінгі қазақ тіліндегі оқулықтар аударма болып, тек Мәскеуде шығарылып келген еді. Сөйтіп, 1926 жылдың басында Н. Қожановтың «Мектепке дейінгі тәрбие», И. Тоқтыбаевтың «Бастауыш географиясы», С. Қожановтың «Арифметикалық оқулық» кітаптары басылып шықты, тіл мамандарына арналып «Синтаксис», «Грамматика» атты кітаптар алғаш дүниеге келді [5].

Дегенмен, бұрын осы іспен айналысу міндеті жүктелген Академиялық орталық еңбекшілерді қажетті кітаптармен қамтамасыз етуде әлі елеулі жұмыс атқара алмай отырды. Бұл орталық 1926 жыл қарсаңында небары үш-ақ кітап бастырды. Олардың өзі М. Жұмабаевтың өлеңдер жинағы, М. Дулатовтың пьесалары, Баймұратовтың өлеңдері еді және бұлардың бәрі Ташкент қаласынан жарық көрді.

Газет-журналдар рецензия жариялауды дәстүрге айналдыра бастады. Соның ішінде жастар газеті: «Жыл құсы» не деген сөз? «Жыл құсы» қар кеткенде келетін жылдың құсы ма? Жоқ, «Жыл құсы» деген аттың мәні басқаша. «Жыл құсы» – қазақ әдебиетінің жыл

құсы, онда аты қазақтың әдебиетінің емес, еңбекші кедей әдебиетінің жыл құсы. Солардың мұнын мұндап, жабыққан көңілін көтеретін өз тұрмыстарын маржандай тізіп, суретті, әшекейлі, пернелі сөз қозғайтын жыл құсы» – деп жазды.

«Жыл құсы» халыққа тез тарады, тіпті жетпей қалды. ҚазАПП басқармасында Риддер зауытының жұмыскері Шыныбайұлы Қасымның: «Жыл құсы» деген кітапты тез жіберуіңізді өтінемін, неге десеңіз, мұндағы, жұмыскер бауырларыңыз әрқашан сондай кітаптан сусап тұрады. Біз, алыста, қараңғы түпкірде жатқан өңкей жұмыскерлер көзімізді ашсақ, осындай кітаппен, басқа кеңес өкіметінің тәрбиесімен ашамыз. Сондықтан кітап керек» [6.11], -деуі қазақ әдебиетінде жаңа процестің туғандығына оқушы мен жазушының арасында байланыс жасала бастағандығына, әдебиеттің өмірмен қоян-қолтықтығының күшейе түскендігіне нақты дәлел болмақ», -деп жазды Т.Кәкішев [7. 35].

Бұл жылдары саяси кітаптар көп аударылды. Әсіресе, 1926-1929 жылдарда қалың еңбекші бұқараға арналған кітаптарды шығару ісін дұрыс жолға қою міндеттері алға қойылды. Бұл міндеттер Қазақстан жазушыларының ұйымына жүктелді. Бұл істі көркем әдебиет туындыларын басатын арнаулы органдар ұйымдастырудың зор маңызы боды. Сөйтіп, 1927 жылдың жазында «Жыл құсы» атты әдеби альманах дүниеге келді. «Жыл құсының» бірінші саны 4000 дана болып басылды. Ол кейін 1928 жылдан ай сайын шығатын «Жаңа әдебиет» журналына айналды. «Жаңа әдебиеттің» алғашқы екі саны араб әрпімен, қалғаны жаңа латын әрпімен шығарылды.

Қазақ халқы орыс алфавитіне 40-жылдары көшті. Бұған дейінгі кітаптары 1929 жылдан 1939 жылдар арасында латын әрпімен басылып келген болса, 1929 жылға дейін бірнеше ғасыр бойы араб әрпімен жазылып келгені белгілі. Қазақ кітаптарының тарихын білемін деуші талапкерлерге үш алфавитті де оқи, жаза білуі қажет екендігі түсінікті [8].

«Жұлдыз» журналының тарихы «Жаңа әдебиеттен» басталады. Журнал беттері әдеби шығармаларды жариялауға аздық етті. Аталған жылдары жеке авторлардың ұжымдық жинақтарға сыймаған шығармаларын Қазақстан Мемлекеттік баспасы дербес кітап етіп шығару ісін жүзеге асыра бастады. Міне, соның нәтижесінде өлеңдері мен шығармалары бұрын да мерзімді баспасөз бетінде басылып жүрген белгілі қаламгерлер С. Сейфулин, Б. Майлин, С. Мұқановтың т.б. авторлардың туындылары жеке кітап болып шықты. Мәселен, 1926 жылы С. Сейфуллиннің «Экспресі», 1927 жылы «Тар жол тайғақ кешуі», 1928 жылы «Тұрмыс толқынында» атты шығармалары жарық көрді. 1926 жылы Семей қаласынан Б. Майлиннің «Ел сыры» атты кітабы, 1927 жылы Қызылордада «Жол үстінде» атты әңгімелер жинағы және «Кұрақ», «Сойқанды содырлар» деген сатиралық туындылары дүниеге келді. Осы аталған жылдарда С. Мұқановтың үш өлеңдер жинағы: «Кешегі жалшы мен бүгінгі жалшы», «Октябрь өткелдері», «Сұлушаш» поэмалары кітап болып басылды.

Осы жылдардағы жаңа есім - Ө. Тұрманжанов. 1927 жылы оның «Қашан кедей» (әңгімелері), 1928 жылы «Таң сыры» (өлеңдері) Қызылордадан 3 мың данамен басылып шықты. Жиырмамыншы жылдың орта кезіне дейін қазақ әдебиетінде поэзия өктем болды. Ал 1927-1928 жылдары Сәкен, Бейімбет сияқты прозаиктерді қоспағанның өзінде Ғабит Мүсіреповтің «Тулаған толқында», Е.Бекеновтың қазақ әйелінің бостандығын баяндайтын «Жәмила қалай сауаттанды?», т.б. авторлар туындылары жеке-жеке кітап болып қосылды.

1926-1929 жылдары туған әдебиетіміздің алыптары С. Сейфуллиннің, Б. Майлиннің, І. Жансүгіровтің, М. Әуезовтің көркем туындылары үсті-үстіне жариялана бастаған кезі болатын. М. Дулатовтың қазақ әдебиеті тарихындағы тұңғыш романы «Бақытсыз Жамалдан» кейінгі уақыта қарбыта сілтеп, өндірте жұмыс істеген аса бір жемісті жылдары болды. Атап айтқанда, 1922 жылы ол екі бөлімнен тұратын «Есеп құралын» жазып, Ташкент қаласында бастырып шығарды. 1924 жылы Орынборда екі жылдық «Қирағат кітабы», Қызылордада «Есеп құралының» жаңа басылымы жарық көрді (кейін бұл оқулық үш-төрт жыл бойы жылма-жыл қайта басылып тұрған) [8].

«Балқия» – төрт актілі пьеса, Орынборда 1922 жылы жеке кітап болып басылған. Бұл шығарма М.Дулатовтың 1911 жылы ұсталғанға дейінгі қайраткерлік негізінде жазылған. «Мерезден құтқарды» – екі актілі пьеса, 1926 жылы Қызылордада «Казнаркомздрав» баспасында жеке кітап болып басылған.

Ж. Аймауытовтың «Қартқожа» романы тұңғыш рет 1926 жылы Қызылорда қаласында жеке кітап болып басылып шықты. «Ақбілек» – жеке кітап болып басылып үлгермеген шығарма. «Ақбілектің» бірінші бөлімінде: «Өскеменнің ар жағында, Бұқтырманьың оң жағында әлемге аян Алтай бар. Сол Алтайдың күнгейінен құбыла жаққа құлай аққан, құлай ағып Ертіс түскен, құз күзеткен Күршім бар.

Алтай, Күршім – не заманнан қалың найман мекені... Әлгі Алтайдың аруларын айтуға, тіл жетпейді. Жүзі айтарлық айнадай боп, көзі құралайындай боп, күлкісі атқан таңындай боп, бойы құба талындай боп, былқ-сылқ етіп бұраңдасып, күбірлесіп, көлеңдесіп, езу тартса – есің кетіп, сұңқыл қақса – шым-шым етіп, бойың босап, ойың босап, қиялың қия кезеді [9],- деп келеді. Бұл шығарма кезінде «Әйел теңдігі» журналының 1927-1928 жылдар ішіндегі бірнеше санында жарияланған. Сондай-ақ «Нұр күйі» поэмасы 1929 жылы Қызылордада жеке кітап болып басылған.

Жүсіпбектің соңында бірталай ғылыми мұра қалды. Ғылым саласындағы оқу құралдары «Тәрбиеге жетекші» (1924), «Психология» (1926), «Жан жүйесі және өнер таңдау» (1926) атты елеулі кітаптар бар. «Қанапия мен Шәрбану» 1926 жылы Қазақстан Мемлекеттік баспасының күншығыс бөлімінен жеке кітап болып шықты. «Шернияз» – бес бөлімді пьеса. 1926 жылы Қазақстан Оқу Комиссариаты, Семей баспаханасынан жарық көрген. «Ел қорғаны» бір перделі пьеса. 1925 жылы Ташкенттен жеке кітап болып басылып шықты. «Мансапқорлар» – екі перделі драма. 1925 жылы Мәскеуде жарық көрген. Бұл, кітаптар, әрине өз кезеңі үшін аса пайдалы қызмет атқарды.

Арыстанмын, айбатыма кім шыдар?
Жолбарыспын, маған қарсы кім тұрар?
Көкте – бұлт, жерде- желмін гулеген,

Жер еркесі – желдің жөнін кім сұрар? -деген ақын Мағжан Жұмабаев қайта тірілген, қайта жанған отымыздың бірі. Қазақ поэзиясының атасы Абайды сүйетінін айта келіп Мұхтар Әуезов: «Бұдан соң Мағжанды сүйемін, еуропалығын, жарқыраған әшекейін сүйемін» [10. 56], -деген екен. Сондай-ақ, М.Жұмабаев – Гете, Гейне, Лермонтов өлеңдерін, М.Горькийдің «Сұңқар туралы жырын», Мамин-Сибиряктің «Ақбоз атын», Ивановтың әңгімелерін қазақ тілінде сөйлеткен шебер аудармашы. Оның 1922 жылы Орынборда «Педагогика» деген еңбегі жарық көрді. Бұл кітап жастарды өнер-білімге баулу, тәлім беру, оларды оқыту проблемалары жайында жазылған. Сол жылы Бернияз Күлеевтің көмегімен Мағжанның өлеңдер жинағы Қазан қаласында басылып шығады. Ал «Шолпан» жинағы 1923 жылы Ташкенттен жарық көрген.

Ұлы Абайдың талантты шәкірті Шәкәрімнің шығармалары жөнінде кезінде «Айқап» журналы: «Әрбір кітап қадірін білген қазақтың алып оқуы тиіс. Сөзі жеңіл, жазуы ұғымды» [11], – деп жазған. «Шәкәрімнің халық бірден қабылдаған, жыр етіп айтып, көшіріп оқыған, бірақ кешеуілдеп, кітап бетін 1924 жылы ғана көрген, оның есесіне ақын өлімінен соң 1935 жылы қайыра жарияланған (баспаға дайындаған Б. Кенжебаев) ең әуелгі еңбектерінің бірі – «Дубровскийдің» өлеңмен жасалған аудармасы [12]. Ахат 1936 жылы ұлттық кітапхананың сирек кітаптар қорына екі томдық жинағын тапсырған. «Мұтылғанның өмірі» – ақын өмірінің соңғы жылдарында жазылған. Ақын кітаптары қолдан-қолға тимей, елге таралған.

А. Байтұрсынов – ғалым-лингвист, әдебиет зерттеушісі, ақын-аудармашы, публицист. Оның өз қолымен 1929 жылдың 5 маусымында жазып берген «Газет және журналда жарияланғаннан басқа, ғылыми, ғылыми-методикалық еңбектердің тізімі» деген құжат

ҚазГПУ архивінде сақталған. Мұнда: 1.«Тіл құралы», 1-бөлім. Фонетика. 2.«Тіл құралы», 2-бөлім. Морфология. 3.«Тіл құралы», 3-бөлім. Синтаксис. 4.«Әдебиет танытқыш» 5.«Баяншы», методикалық жазбалар. 6.«Тіл жұмсары», 2-бөлім. Практикалық грамматика. 8.«Оқу құралы», балалар әліппесі 9.«Әліппе» 10.«Сауат ашқыш», ересектер әліппесі. 11.«Әліппе астар», әліппеге методикалық нұсқау. 12.«Қырық мысал» – Крылов мысалдары аудармасының жинағы. 13.«Маса», төлтума және аударма өлеңдер жинағы. 14.«Оқу құралы» хрестоматия (нұсқалық, Шонановпен бірге жазған) – еңбектері көрсетілген [13]. Сонымен қатар 1923 жылы Мәскеуде «Ер Сайын» жыры кітабы, Ташкентте 1926 жылы «Әдебиет танытқыш» кітабы басылған. Кезінде А. Байтұрсыновты барлық қазақ зиялылары пір тұтып, соған ұқсауға тырысқан. Әсіресе, ақын, жазушылар: «... жаңа өсіп келе жатқан қазақ әдебиеті ақынды өзінің басшысы деп санайды. Қаламынан тамған бал еш бояудан айнымайды. Әлде болса өмірінің ұзақ болып, еңбегінің өнімді болуын тілеуден қазақ баласы қайтпайды» [14], – деп түсіндірген.

Бір ерекше айтарлық жай, 1926-1929 жылдары жазушылардың барлық жанрда қалам тербегендігі. Мәселен, М. Әуезов осы кезеңде кесек көркем туындыларымен қоса, педагогикалық кітаптар да жазған. Сол жылдары әйгілі «Қаракөзімен» қоса, 1926 жылы Қызылорда қаласында жастарға арналған «Жеткіншек» атты оқулығын бастырып шығарды. Қазақ әдебиеті тарихында төкпе ақын И.Байзақовтың орны ерекше. 1927 жылы Исаның өлеңдер жинағы оқушыларға тиді. Қазақтың әйгілі драматург режиссері Ж. Шаниннің «Торсықбай», «Айдарбек», «Шахта» деген пьеса кітаптарының да маңызы ерекше. Бұл пьесалары 1926 жылы Қызылордада басылды.

«1926-1929 жылдары кітап басып шығаратын баспалардың материалдық-техникалық базасы нығайды. Осы мақсатта Қазақстанда 29 баспахана мен бір литография жұмыс істеді. Содан 1926 жылдың өзінде ғана 408 мың дана тиражбен 51 кітап шығарылды» [15]. Жалпы 1926-1929 жылдар аралығында кітаптар санының көрсеткіші мына төмендегідей:

Кітап шыққан қалалар	1926	1927	1928	1929
Қызылорда	30	70	40	44
Семей	5	-	-	-
Мәскеу	14	16	2	5
Ташкент	2	4	3	8
Алматы	-	2	-	10
Қазан	-	1	2	4

Енді, сарқылмас байлығымыз – кітаптардың 1930-1933 жылдардағы тарихына үңіліп көрелік. 1930 жылы Қазақ АССР-нің құрылуының он жылдық мерекесіне орай С.Мұқанов «Ақындар шашуы» деген авторлар жинағын әзірлеп, Қызылордадан бастырып шығарады. Бұл кезде ана тіліміздің мектеп пен жоғары оқу орындарында жеке пән ретінде оқытылуына байланысты қазақ тілінде оқу құралдарын жазу міндеті қойылды.

Ұлт республикаларында да өз ана тілінде кітап шығару ісін дамытуға қажетті жағдайлар жасалды. ВКП(б) қазақ өлкелік комитеті «Қазақстанда баспа ісін қайта құру» жөнінде шешім қабылдады. Бұл республикамызда кітап баспасын дамытуға одан әрі кең жол ашты. Осыған орай республикамыздағы баспалар «Қазақстан» баспасы болып қайта құрылды. «Онда ауыл шаруашылық, оқу-педагогикалық, жас өспірімдер мен балалар, саяси, көркем әдебиеттер секторлары болды. Бұл жақсы нәтиже берді. Егер, 1931 жылы республика баспа орындарында 390 кітап пен кітапшалар шығарылса, 1938 жылы кітап саны 476-ға жетті» [16].

Енді, 1930 жылдан бастап жергілікті авторлардың кітаптарын орыс тілінде шығаратын бөлімше жұмыс істей бастады. 1932 жылы Қазақ өлкелік партия комитеті Ғ. Мүсіреповті республиканың полиграфия базасын нығайтуға көмек сұрау үшін Мәскеуге С. Ордженкидзеге жібереді. Сөйтіп, С. Ордженкидзенің жеке нұсқауы бойынша Ғ. Мүсірепов Алматыға олжалы оралады. Қазақстанға алғаш рет ротация машинасы мен линотип және бірнеше баспа машиналары келеді. Осыған байланысты, кітап басу едәуір табысқа жетеді. Мәселен, осыған орай 1932 жылы «Қазақстан» баспасы төрағасының орынбасары Әлібайұлы Абаттың «Жұмысшы әліппесі», «Қарқын», «Үлкендер оқу құралы» деген кітаптары әрқайсысы 3000 данамен шығады.

Саяси кітаптар шығару барысында, аударма шығармалар молайды. Соның бірі 1932 жылы Өтепұлы Құлмырзаның аударуымен Роза Люксембургтің «Политэкономияға кірісу» деген кітабы жарық көреді.

1930-1933 жылдардағы қазақ прозасының шоқтығы С. Сейфуллиннің «Тар жол, тайғақ кешуі» болса, І. Жансүгіровтің «Жаңа туған» поэмасы поэзия шоқтығы еді. 1930 жылы Ө. Тұрманжановтың «Ақ алтын» өлеңдер жинағы Самарқанд Өзбек Мемлекеттік баспасынан шығады. Бұл Шымкент мақташыларының ерен еңбегіне арналған өлеңдер топтамасы еді. Ал оның «Тілші» деген екінші бір кітабы тілші жастарға жетекші бағыт, кеңес берер құралы ретінде араб әрпімен 15000 дана тиражбен Ташкентте жарық көреді.

«Жаңалық» колхоз мектептері үшін әліппе Алматыдан (1930 жылы) 15000 тиражбен халыққа тараған. Бұл тиражы ең көп кітаптардың бірі болған. Ал ол кездегі бір кітаптың орташа таралымы 1,5 мыңнан 3000 аралығында болатын. Себебі, баспахана техникасы нашар болды, қағаз жетіспеді. Оның үстіне халық әлі де толық сауаттана қоймаған, әрі жаңа шыққан кітаптарды іздеп, сатып алып оқуды дәстүрге айналдыра қоймаған кез еді. Сондықтан да әліппелік оқуға жеңіл кітаптар көбірек тиражбен шығып тұрды.

Оралдағы пролетариат қара шаруа жұмысшылар ұйымы Оралдан қазақша, орысша, арабша жазған «Жусан» өлеңдер жинағын 15000 тиражбен шығарды. «Жаңа күш» (1931 жыл), «Қызыл әскер әліппесі» (1932 жыл) деген кітаптармен бірге А.Хангелдиннің «Он жылда» атты жинағы Алматыдан, ал «Серік» деген кітабы Ташкенттен 4000 данамен тараған.

Сондай-ақ, І. Жансүгіровтің шығармалар жинағының екі томы Семейден 3000 данамен, Б. Майлиннің «Толық жинағы» 1-2 том Алматыда және «Азамат Азаматыч» романы Қызылордада (5000 тиражбен), «Асулардан асқанда» әңгімелер жинағы, «Майдан» төрт перделі пьесасы Семейде (тиражы 3000), «Он бес үй» Қызылордада (3000) жеке-жеке кітап болып басылып шыққан.

Қара сөздің шебері атанған жазушының «Азамат Азаматыч» романы тап жауының тұзағына түсіп алданған азаматтың жол тауып, түзу жолға түскен қиын да күрделі тағдырын нәзік те сырлы сезім пернелері арқылы бейнелейді.

Балалар әдебиетінің жайы бұл кезеңде бәлендей емес еді. Бұл жылдарда С. Дөнен-таевтың балаларға арналған мысалдар жинағынан басқа кітаптар болмады. Ақынның «Көзі тоймаған ит», «Екі теке», «Ауырған арыстан» т.б. шығармалары мектеп жасындағы балаларға арнайы жазылған, тілі жеңіл, мазмұны айқын шығармалар болды.

Осы тұрғыдан алғанда, С. Сейфуллиннің «Балалар» деген өлеңі жас ұрпаққа тікелей арнау болса, ақынның «Маузер» атты балладасында балаларға аға ұрпақтың азаматтық жолындағы күресінің бір эпизодын баяндап береді.

Жау қолында қапылыста қаза тапқан әке қолындағы маузерін ұрпағына аманат етеді.

Бесіктегі жас ұлым,

Ер жетсе өсіп балдырған,

Мына кекті Маузерім –

Соған мұрам қалдырған,- деп революцияны қолымен жасаған ерлерден үлгі алып, оның жеңісін баянды етуді жас ұрпаққа тапсырады.

Қазақ ақын-жазушыларының поэзиясының әр үлгіде, әр стильде, алуан түрлі тақырыпта қанат жая түсуін мұрат тұтқанын І.Жансүгіровтің шығармашылығынан анық көреміз. Абайдан кейінгі дәуірде жылдың 4 мезгілін жырға қосқан да Ілияс ақын еді. Оның «Жазғытұрым», «Жазғы шілде», «Күз», «Қыс» атты өлеңдері табиғаттың жанды тіршілігін әсерлі де әдемі суреттейді.

Бұл жылдар ішінде көбірек жарияланған кітаптар тобы – салалық кітаптарға келетін болсақ, 1930 жылдары алуан тақырыпта 30-ға жуық кітап шығарылды. Медицина сала-сында аударма, жалпы ғылыми кітаптар саны 17-ге таяу болды. Әлбетте, бұл кітаптің дені аударма кітаптар еді. Мысалы, «Жегі аурулар» (Авторы – М. Броннар, 44 беттік) Малдыбаевтың аударуымен 4000 дана болып Қызылордада басылды. Сондай-ақ, «Баланың денсаулығын күт», «Теміреткі мен таз туралы» деген материалдар жинағы кітап болып шықты. Сонымен қатар, «Егін шығымын арттыру» (67 бет, Семей), «Егіндік жерлерде қарды қалай тоқтатуға болады», «Еңбек заңдары» т.б. кітаптар басылды.

Бұл кезеңде Қазақстанда саяси кітаптар саны күрт көбейе түсті. Атап айтқанда, 1930-1933 жылдар аралығында республика бойынша саяси кітап шығарудың жалпы даму дәрежесі төмендегідей болды:

Қалалар	1930	1931	1932	1933
Қызылордада	20	15	18	16
Семейде	5	10	4	12
Алматыда	14	25	27	28
Ташкентте	9	2	-	8
Шымкентте	5	-	-	1
Жалпы саны	43	52	39	55
Тиражы	304 мың	361 мың	603 мың	700 мың

Әдебиеттер тізімі

- 1 Бектемісов Ә. Қазақстанда баспа ісінің дамуы. / Ә. Бектемісов // «Қазақстан коммунисті» журналы. 1968, №8.
- 2 Нығметов Е. Мол мұра. / Е. Нығметов // «Қазақ әдебиеті. 1977, 17 қараша.
- 3 Сужиков М. Қазақстан кітап сүюшілер өлкесі. / М. Сужиков // «Лениншіл жас» газеті. 1963, 12-маусым.
- 4 Мұқанов С. Өмір мектебі. / С.Мұқанов - Алматы, 1964, - 360 б.
- 5 Кәкішев Т. Дәуір дидары. / Т. Кәкішев - Алматы, 1980, - 321 б.
- 6 Жиреншин Ә. Қазақ кітаптарының тарихынан. / Ә. Жиреншин - Алматы, 1971. - 172 б.
- 7 Дулатов М. Шығармалары. / М. Дулатов - Алматы, 1998. - 382 б.
- 8 Аймауытов Ж. Шығармалары. / Ж. Аймауытов - Алматы, 1989. - 290 б.
- 9 Шәкәрім. Өлеңдер мен поэмалар. / Ш. Құдайбердіұлы - Алматы, 1988. - 278 б.
- 10 Байтұрсынов А. Ақ жол. / А. Байтұрсынов - Алматы, 1991. - 232 б.
- 11 Әуезов М. Таңдамалы шығармалары. / М. Әуезов - Алматы, 1965, - 350 б.
- 12 Қарағұлов Ә. Қазақ кітаптары. / Ә. Қарағұлов // Социалистік Қазақстан, 15.09.1957
- 13 Бектемісов А. Книгоиздание в Советском Казахстане. / А. Бектемісов - Алматы, 1972. - 280 с.

К.М. Алдабергенов

Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан

Книги изданные на казахском языке в период 1917-1933 годах

Аннотация. «Величайший поэт Абай Кунанбаев сказал: «До каких пор будем жить подкарауливая друг-друга? И среди казахов все должны наживать через воровство, лжи и вражду? Или же настанет день когда будем зарабатывать все честным путем?» и печалился думая о своем народе. Да, Абай не успел видеть благоденствие новой жизни. Ни одна из его работ не была опубликована при жизни поэта. Все его произведения распространились среди народа устно. С большими трудностями страна стала культурной страной. Сейчас наверное могут сказать что казахи народ голодный или бедный, но не смеют сказать что без культуры и без образования. И на это спасибо. Издательское дело в Казахстане развивался и достиг немиуемых высот в своей истории.

В статье автор рассматривает пути становления, формирования и развития издательского дела в Казахстане с 1917 по 1933 гг.

Автор, с позицией современности дает подробный научный анализ деятельности издателей данного периода, исследует особенности национальных, экономических, социальных, политических проблем, освещавшихся на страницах печатных изданий.

Ключевые слова: история, издательство, книга, типография, финансы, бумага, Ташкент, Казань, газет, журнал, А. Диваев, М. Ауезов, А. Затаевич, «Жыл құсы», «Жаңа әдебиет».

К.М. Aldabergenov

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan

Books were published in the Kazakh language between 1917-1933

Abstract. The greatest poet Abai Kunanbayev said: «How long will we live and be on the natai Cor each other? Do peopte among the Kazakhs, should everyone make money by stealing, lying and enmity? Or will the day come when we will earn everything in an honest way?» and was sad about thinking of his people.

Yes, Abay did not get o chance to see the blessing of a new life. None of his works was published during the poet life. All his works nad spread verbally among the people. Country has become a cultural country with great difficulty. Now they can probably say that Kazakhs are hungry or poor, but they dare not say that they are without culture and education. The publishing business in Kazakhstan has developed and reached unmitigated heights in its history.

In the article the author considers the ways of establishment, formation and development of publishing in Kazakhstan from 1917 to 1933.

The author, with the position of modern gives a detailed scientific analysis of the activities of the authors of this period, explores the peculiarities of national, economic, social, political problems covered in the pages of publications.

Key words: history, publishing house, book, printing house, Finance, paper, Tashkent, Kazan, newspaper, magazine, M. Auezov, A. Divaev, «The Bird of the year», «The New Literature».

References

- 1 Bektemisov, B. Qazaqstanda baspa isiniñ damwı [Development of publishing in Kazakhstan], Journal «Communist Of Kazakhstan». 1968, №8. [in Kazakh]
- 2 Nygmetov E. Mol mura [A rich heritage], «Kazakh literature». 1977, November 17. [in Kazakh]
- 3 Suzhikov, M. Qazaqstan kitap süyuşiler ölkesi [Kazakhstan is a book lovers territor], «Leninshil Zhas» newspaper. 1963, June 12. [in Kazakh]
- 4 Muqanov, S. Ömir mektebi [School of Life]. (Almaty, 1964, 360 p.). [in Kazakh]
- 5 Kakishev T. Däwir dıdarı. [Peripheral dial]. (Almaty, 1980, 321 p.). [in Kazakh]
- 6 Zhirenschin, A. Qazaq kitaptarınıñ tarıxınan [From the history of Kazakh books]. (Almaty, 1971, 172 p.). [in Kazakh]
- 7 Dulatov, M. Şıǵarmalari [Works]. (Almaty, 1998, 382 p.). [in Kazakh]
- 8 Aimautov, Zh. Şıǵarmalari [Works]. (Almaty, 1989, 290 p.). [in Kazakh]
- 9 Shakarim. Öleñder men poémalar [Poems and poems]. (Almaty, 1988, 278 p.). [in Kazakh]
- 10 Baitursynov, A. Aq jol [White Road]. (Almaty, 1991, 232 p.). [in Kazakh]
- 11 Auezov, M. Tañdamalı şıǵarmalari [Selected works]. (Almaty, 1965, 350 p.). [in Kazakh]
- 12 Karagulov, A. Qazaq kitaptari [Kazakh books], Socialist Kazakhstan, 15.09.1957. [in Kazakh]
- 13 Bektemisov, A. Knigozdaniye v Sovetskom Kazakhstane [Book publishing in Soviet Kazakhstan]. (Almaty, 1972, 280 p.). [in Russian]

Автор туралы мәлімет:

Алдабергенов Қ.М. - Тарих ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеттің профессоры. Қ. Сәтбаев көш. 2. Астана, Қазақстан.

Aldabergenov K.M. – Doctor of Historical Sciences, Professor, Dean of faculty Journalism and Political Science, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.